
Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze
copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției revistei «Ortodoxia».

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice,
abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa:
Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul 5,
București, cont. 49.08.01.000 — Banca Națională a R. S. României, Filiala sectoru-
lui 5, cu mențiunea: pentru «Ortodoxia», revista Patriarhiei Române.

Oct / 1970

PROBLEME INTERCONFESIONALE

UNITATE ȘI DIVERSITATE ÎN TRADIȚIA ORTODOXĂ

de Pr. Prof. D. STĂNILOAE

Biserica Ortodoxă e cunoscută ca o Biserică a Tradiției. Acest atribut era asociat în trecut, în gândirea altor creștini, cu un sens peiorativ. În ultimii ani acest sens a început să fie înlăturat, datorită pe de o parte importanței redescoperite a Tradiției, ca aspect inalienabil al creștinismului, de către teologia protestantă¹, pe de alta înțelesului viu și dinamic pe care teologii ortodocși, laolaltă cu teologii catolici și protestanți, îl acordă azi Tradiției.

Tradiția e înțeleasă azi, în ultimul ei substrat, ca prezența aceleiași Hristos în viața credincioșilor din toate timpurile, lucrând în ei aceeași mîntuire, conducîndu-i spre aceeași înviere și viață de veci, în Împărăția cerurilor.

O tradiție nu poate dura permanent cînd e în ea o nedeplinătate, o insuficiență, pentru că generațiile următoare își dau seama de această nedeplinătate și caută să o depășească, sau cel puțin să o întregască printr-o concepție mai cuprinzătoare, printr-un mod de viață lipsit de nedeplinătatea de care suferă cel de pînă atunci.

Dar Hristos, ca sursă și țintă de viață, nu are nici o nedeplinătate. El nu poate fi depășit, nu poate fi întregit. El e plinătatea absolută. În acest sens, o dată cu întruparea Fiului lui Dumnezeu, timpul nu mai tinde spre ceva esențial mai deplin în cadrul lui, căci nu mai tinde spre ceva dincolo de Hristos și mai presus de El; timpul a ajuns la «plinirea» sa (Gal. IV, 4).

Hristos, «orînduit mai înainte de întemeierea lumii», ca sursă pleneră a umanului, realizată prin unirea desăvîrșită a lui cu Dumnezeu, și ca țintă supremă a năzuințelor noastre de împlinire, «a fost arătat la capătul din urmă al timpurilor» (I Petru I, 20). A trăi în El înseamnă, de aceea, dintr-un punct de vedere, a trăi în eternitate. A trăi în Hristos înseamnă a fi contemporan cu Apostolii, cu creștinii primelor timpuri ale Bisericii și cu cei din timpurile din urmă. Tradiția este comuniunea neîntreruptă a tuturor generațiilor de credincioși cu întregul Hristos, care «ieri și azi și în veci este același», sau nedepășit, datorită identității Lui cu plenitudinea (Evr. XIII, 8).

Tradiția implică astfel nu numai o predare și o primire a aceleiași învățăături a lui Hristos de la generație la generație, începînd de la Apostoli, ci și o comunicare de Sine a lui Hristos cel continuu viu, prin aceleași mijloace prin care s-a comunicat primilor creștini.

- 1. Vezi Raportul Secțiunii a doua: *Despre Tradiție*, al Conferinței «Credință și Constituție», de la Montreal, 1963.

În felul acesta Tradiția în sensul ei plinar e mai mult decît o tradiție a kerygmei apostolice, care leagă generațiile ce se succed mai mult cu trecutul și care e preocupată aproape exclusiv de cuvintele lui Hristos fixate în Sfînta Scriptură — cum e cazul la protestanți. Prin Tradiție se transmite întregul spirit și întregul mod apostolic de intrare și rămînere în legătură cu Hristos, mod care nu rămîne gol de Hristos, ci Hristos însuși se comunică prin el continuu și într-un grad mai integral decît se comunică numai prin repetarea și aprofundarea cuvîntelor din kerygma apostolică. De aceea definiția «Traditionis christianae est Christum tradere» trebuie lărgită pentru a exprima sensul ei ortodox, astfel: «Traditionis christianae est Christum tradere et per eam Christum semetipsum communicari». Iar acest rost și-l împlinește Tradiția mai deplin cînd nu e numai o tradiție de cuvinte. Aceasta pune într-un relief deosebit caracterul viu al Tradiției.

Încă în cele spuse despre legătura cu Hristos ca sursă și țintă ultimă a vieții umane se implică faptul că în Hristos ne e dată și o precizare a țintei pe care o urmărește Dumnezeu-Omul cu oamenii. Aceasta este ținta maximă spre care poate fi dus omul; iar ea nu poate fi alta decît îndumnezeirea omului, întipărirea chipului lui Hristos, a omului care e și Dumnezeu, în om, și cu aceasta îndumnezeirea omenirii, într-un univers transfigurat, prin adunarea tuturor în Hristos, adică prin realizarea Bisericii. Iar aceasta ne angajează pe drumul unor eforturi care s-au cristalizat încă de la începuturile Bisericii ca o adevărată spiritualitate. Aceasta pune din nou în relief caracterul dinamic al Tradiției.

Rezumînd, putem spune că Tradiția implică o transmitere și o autotransmitere a lui Hristos de la generație la generație și o prezență efectivă a Lui în credincioșii fiecărei generații prin comunicarea de Sine a Lui în modurile moștenite de la Apostoli și potrivite cu ființa întreagă a omului, alcătuită din suflet și trup și potrivit cu ținta îndumnezeirii ființei lui întregi, adică prin comunicarea prezenței Sale invizibile prin mijloace sensibile, pentru angajarea credinciosului întreg pe un drum de creștere în Hristos în vederea îndumnezeirii.

Teologul luteran danez, K. E. Skydsgaard a atras recent atenția asupra faptului că de Tradiție ține și subiectul ei, adică omul. «Aceasta înseamnă, zice el, că cuvîntul «Tradiție» nu e un cuvînt al comunicării neutre, ci este o calitate concretă. Descoperirea esenței Tradiției trece prin descoperirea omului. Spune-mi ce gîndești despre om, și-ți voi spune care e concepția ta despre Tradiție»². Ceea ce spune Skydsgaard s-ar putea exprima mai precis spunînd că noțiunea pe care o are un om despre Tradiție e solidară cu ceea ce așteaptă el ca țintă ultimă de la ea, dat fiind că însuși Skydsgaard adaugă că «chestiunea Tradiției este, pînă la urmă, o chestiune eshatologică»³.

Reținînd ideea lui Skydsgaard, trebuie să menționăm însă că creștinul ca subiect al Tradiției nu vrea să procedeze în această materie în mod arbitrar, ci el e preocupat să pună de acord concepția sa despre sine, deci și despre Tradiție, cu Tradiția care aduce de fapt pînă la el

2. *Ecriture et Tradition, un problème résolu?* în «Irenikon», nr. 4, 1969, p. 448.

3. *Ibidem*.

mesajul lui Hristos cu tot ce comportă el, deci cu Tradiția reală. În plus mai trebuie menționat că subiectul Tradiției, cel puțin înainte de apariția Reformei — deși nici Reforma nu face o excepție totală —, nu e subiectul uman izolat, ci o comunitate eclezială, de care ține subiectul uman și în care acesta din urmă are încredere că a adus până la el sau talmăcește fidel Tradiția apostolică.

Întrebarea ultimă care se pune deci, pentru a cunoaște Tradiția adevărată, este: care a fost concepția Bisericii la începuturile ei, pe baza a ceea ce a primit de la Hristos, despre ținta finală spre care e chemat omul în Hristos și despre modul în care îl ajută Hristos pe om să înainteze cu adevărat spre acea țintă, adică despre modul în care Hristos i se comunică și-l conduce spre acea țintă finală? Biserica Ortodoxă poate demonstra că ea este moștenitoarea concepției Bisericii primare, sau a Tradiției reale, în această chestiune capitală.

Tradiția adevărată, însemnând persistența în legătura deplină cu Hristos, trebuie să cuprindă tot ce-a cuprins legătura Bisericii primare cu Hristos. Iar Hristos, ca Fiul lui Dumnezeu — întrupat, răstignit și înviat —, este Dumnezeu cel revelat la treapta culminantă și intrat prin aceasta în legătură maximă cu oamenii, precum și Cel ce le-a arătat prin cruce calea pe care trebuie să meargă împreună cu El, iar prin pogorirea vizibilă a Duhului Sfânt modul în care se pot uni cu El și înainta în El.

Hristos ni s-a făcut cunoscut pe Sine și ne-a făcut cunoscută calea și modul în care putem fi cu El și înainta în El, prin Revelație. Cu acest Hristos al Revelației și în modul indicat de El prin Revelația culminantă trebuie să se afle în legătură toate generațiile, nu cu un Hristos redus din plenitudinea în care s-a revelat. Ca să rămânem cu acest Hristos, ca să fim duși spre aceeași țintă cu adevărat, ca să ni se comunice prin aceleași mijloace adecvate și să facem aceleași eforturi în vederea acelei ținte, trebuie să cunoaștem toate acestea din documentele care descriu întruparea și viețuirea Lui pe pământ, lucrarea Lui în timpul acelei viețuiri și promisiunile pentru lucrarea Sa de după înălțare prin Duhul Sfânt și toate învățăturile și îndemnulurile ce ni le-a dat pentru lucrarea noastră.

Dar trebuie să le cunoaștem și din modul cum au intrat primii oameni în legătură cu El și au persistat în ea. Trebuie să cunoaștem practica vieții în Hristos a Bisericii de la început, experiența legăturii cu Hristos a Apostolilor și a celorlalți creștini de la început, prin predică, prin Sfintele Taine, prin cult, prin spiritualitate, prin organizarea și ordinea vieții de comuniune, sau a Bisericii, cu rolul deosebit pe care îl au în ea organele special orânduite prin care Hristos ni se comunică, pentru ca să se mențină în credincioși conștiința originii transcendente a darurilor primite. Trebuie să le cunoaștem toate acestea în curgerea lor neîntreruptă în viața Bisericii până azi, dacă s-au transmis undeva în mod neîntrerupt.

Toate acestea constituie împreună Revelația dumnezeiască integrală, iar eficiența ei cu Tradiția sa datorește continuității ei integrale. Numai așa Revelația, sau Hristos ca Revelație culminantă și integrală, continuă să fie eficientă integral în toate generațiile. Tradiția înseamnă

credința în Hristosul integral și comunicarea integrală a Lui în toate timpurile, așa cum s-a făcut cunoscut la început prin Revelație și cum au comunicat cei dinții credincioși în El cu El.

Skydsgaard citează și-și însușește dintr-o operă recentă a teologului protestant von Campenhausen următoarele: «Biblia nu contează niciodată ca sursă unică a credinței creștine. Ea este constant acompaniată de predicarea vie a lui Hristos și de învățătura Lui care a fost dată Bisericii de la origine și purtată de Duhul Sfânt. În acest sens Biserica trăiește în același timp și înainte de toate în Tradiție»⁴. Tot von Campenhausen constată că Sfântul Irineu «folosește Scriptura pentru a apăra și verifica Tradiția»⁵. Biserica a trăit la început în Tradiție și nu e în Scriptură nu mai are importanță. Dar faptul că trăiască în mare măsură din ea. Dar acum Scriptura îi servea pentru apărarea Tradiției, precum Tradiția o ajută la interpretarea justă a Scripturii.

Skydsgaard lasă să se înțeleagă că, la fel cu Culmann, consideră că funcția de apărare și verificare a Tradiției, pe care o preia Scriptura o dată cu fixarea canonului, ar fi însemnat că tot ce se află în Tradiție și nu e în Scriptură nu mai are importanță. Dar faptul că Sfântul Irineu atribuie Scripturii rolul de apărare și verificare a Tradiției, arată că Biserica avea ceva de apărut prin Scriptură, care nu era întru totul identic cu textul Scripturii, că Biserica a continuat să trăiască în mod direct prin Tradiția vie. Scriptura reprezintă oarecum, prin înfățișarea vieții și cuvintelor lui Iisus și prin faptele Apostolilor, baza memorială, iar epistolele Apostolilor expresia teoretică a trăirii practice a lui Hristos sau a Revelației de către Biserică.

Mitropolitul Atenagora al Eleei spune: «Tradiția, cunoscută și sfântă, este însuși misterul lui Hristos care continuă lucrarea și viața Lui mântuitoare în Biserică, prin Sfintele Taine, prin dreptarul credinței, prin predică, prin făcerea cuvântului lui Dumnezeu și prin aplicarea lui, prin cultul dumnezeiesc»⁶.

Conținutul acesta integral al Revelației a fost propovăduit și practicat de Apostoli începând de la Pogorirea Duhului Sfânt și de la întemeierea Bisericii. Predica și practica lor, constituind modul de intrare în legătură cu Hristos, constituie elemente integrante ale misterului mântuirii, adică ale Revelației sau Tradiției. Conținutul Tradiției constă deci atât în ceea ce Apostolii au primit de la Hristos ca cunoștință despre El, cât și în modul în care ei și primii creștini l-au primit pe Hristos și l-au trăit, adică în mărturisirile de credință, în Sfintele Taine, în organizarea ierarhic-sacramentală a Bisericii, în cultul și viața spirituală-creștină. Mai ales acest mod n-a fost fixat integral în Evangheliile și în alte scrieri ale Noului Testament, ci a rămas mai departe în practica transmisă de la prima generație de creștini în Biserică.

4. Von Campenhausen, *Die Entstehung der christlichen Bibel*, Tübingen, 1968, p. 379, la K. E. Skydsgaard, *art. cit.*, p. 449.

5. La K. E. Skydsgaard, *art. cit.*, p. 443.

6. *Tradiția și tradițiile*, în: 'Ἀπόστολος Ἀνδρέας, Revista Patriarhiei de Constantinopol, 1963, nr. 617.

Fără să fie ceva esențial nou față de ceea ce se cuprinde în Noul Testament, Tradiția e mai ales o aplicare practică și o explicitare a cuprinsului Noului Testament, care fără ea ar fi rămas o carte pentru lectura teoretică, sau cel mult pentru aplicarea morală, și ar fi fost în mod aproape sigur expus la tot felul de răstălmăciri. Dar această aplicare practică a început prin Pogorirea Duhului Sfânt la Cincizecime. Prin Tradiție, Biserica păstrează modul în care Biserica începătoare a trăit legătura cu Hristos prin Duhul Sfânt. Pentru aceasta e necesară, atât amintirea lui Hristos și a practicii inițiale a legăturii cu El, cât și continuarea ei. Dar trăirea mai departe a acelei legături, adică rămânerea în Tradiție vie, nu ar fi putut avea loc fără continuarea lucrării Duhului Sfânt. Amintirea fidelă a operei lui Hristos și trăirea actuală a Lui prin Duhul Sfânt constituie întregul care se numește Tradiție. Pe drept cuvânt, John Meyendorff zice: «Noțiunea creștină a Tradiției implică atât o libertate responsabilă a Bisericii de a discerne voia lui Dumnezeu — Duhul fiind singura siguranță adevărată — cât și o totală fidelitate față de mărturia orală sau scrisă a Apostolilor despre Iisus Hristos ca persoană istorică»⁷. În același sens teologul grec I. Kalogirou, zice: «Astfel, Sfânta Tradiție devine măsura și criteriul prezenței și al acțiunii prin Biserica a lui Dumnezeu, ca și al penetrării autentice a dorințelor și năzuințelor spiritului uman de adevărata cunoaștere»⁸.

Tradiția rămasă în sînul Bisericii, ca aplicare practică și vie a Revelației și ca explicitare a Sfintei Scripturi, înseamnă menținerea și folosirea întregii Revelații sau continuarea Bisericii de a fi în legătură cu Hristosul întreg, de a trăi prin Duhul Sfânt întreaga lucrare mîntuitoare a Lui. Biserica Ortodoxă, păstrînd și practicînd pînă azi Tradiția apostolică, a păstrat și practicat pînă azi Revelația integrală în Hristos prin Duhul Sfânt. Prin Tradiție, credincioșii Bisericii Ortodoxe se bucură de toată lucrarea mîntuitoare a lui Hristos în cadrul ei, sau de comunicarea cu Hristos în integritatea Lui.

Dar Biserica Ortodoxă a păstrat prin Tradiția apostolică întreaga lucrare mîntuitoare a lui Hristos, pentru că a rămas organul prin care lucrează Duhul Sfânt. Sfîntul Irineu leagă strîns noțiunile: *Biserica, Duhul, Adevărul*. Una nu există fără alta, iar toate la un loc asigură Tradiția, sau Tradiția înseamnă toate acestea la un loc. «Predicarea Bisericii, constantă în toate părțile și în mod egal perseverent... este primită de credința noastră de la Biserica. Căci e înnoită totdeauna în ea ca un tezaur de preț într-un vas de către Duhul Sfînt, care înnoiește vasul însuși în care este. Căci în el este depozitată comunicarea lui Hristos, adică Duhul Sfînt, arvuna nesticăciunii și întărirea credinței noastre și scara înălțării noastre la Dumnezeu... Căci unde este Biserica este și Duhul lui Dumnezeu și unde este Duhul lui

7. *Historical Relativism and Authority in Christian Dogma*, în «Sobornost», nr. 9, 1969, p. 635.

8. I. Kalogirou, *Sacred Tradition: its sources and its task*, în «Greek Orthodox Review», Brookline, 1965, vol. XI, nr. 1, p. 116. Kalogirou citează și următoarele cuvinte din Clement Alexandrinul (*Stromata*, 7, XV): «Numai în adevăr și în vechea Biserică stă cunoașterea corectă și cea mai bună alegere cu adevărat».

Dumnezeu, acolo este și Biserica și tot harul. Iar Duhul este Adevărul»⁹.

Păstrarea Tradiției din generație în generație echivalează cu curgerea aceleiași riu de viață spirituală, începînd de la Apostoli și pînă azi, înși noi apărînd mereu în acest mare și vast șir, constituit de generațiile legate între ele în mod neîntrerupt. Dar acest riu de viață integrală neîntreruptă în Hristos nu vine numai din trecut, ci și de sus, de la Hristos, prin Duhul Său cel Sfînt.

Dar, pentru că Hristos este același, și lucrarea Lui prin Duh este aceeași; deci și viața care ni se comunică e aceeași, care a fost comunicată la început. Tradiția este comunicarea neîntreruptă a aceleiași vieți a lui Hristos de-a lungul tuturor generațiilor. E comuniunea neîntreruptă cu același Hristos în care au stat toate generațiile. Toate generațiile se așează sub ploaia de raze a aceleiași soare. Înși sînt alții, generațiile sînt altele, dar Hristos cu care sînt în comuniune este același; rîul de viață spirituală ce curge de sus, pornind de la Apostoli, este același.

Unitatea Tradiției în Ortodoxie este trăirea integrală a aceleiași Revelații, a aceleiași Hristos în toată Biserica și în toate timpurile, începînd de la Apostoli. «E similaritatea fermă între mesajul evanghelic și credința Bisericii Ortodoxe... Ea este bazată numai pe prezența lui Hristos în Biserică, ca obiect al credinței noastre și pe Tradiția noastră, sau pe Hristos însuși, care ne cheamă să primim această Revelație și s-o transmitem altora, intactă, dar reînnoită de la secol la secol. Nimic nu poate fi suprimat, nimic nu poate fi adăugat la Revelația apostolică; nici o revelație nouă nu mai vine de la Dumnezeu»¹⁰.

Duhul Sfînt, sau prezența actuală și activă a aceleiași Hristos, continuitatea și integritatea, acestea sînt cele trei aspecte ale Tradiției. Lipsa unuia din ele știrbește Tradiția, căci fiecare implică propriu-zis pe celelalte.

Teologul luteran Skydsgaard afirmă că Tradiția trebuie supusă și ea uneori unei critici, sau că trebuie ruptă continuitatea ei, atunci cînd din Tradiție a omului nou în Hristos a devenit tradiție a lui Adam cel vechi, a omului păcătos. Și el crede că acestei funcții critice aplicată Tradiției trebuie să-i servească Scriptura. Căci oamenii aservesc foarte adeseori Tradiția revelată unei tradiții a persistenței în păcat, în comoditate, justificării somnolenței lor spirituale. Skydsgaard crede în mod paradoxal că numai prin Scriptură Tradiția poate fi negată și în același timp înnoită în toate tradițiile, ca expresii ale ei.

De fapt, Tradiția e supusă adeseori pericolului unei obiectivări, unei instituționalizări, unei absolutizări a formei exterioare în ea înseși, menită să justifice opoziția față de orice zvîcnire de împospătare a vieții spirituale.

9. *Adversus haereses*, III, 24. 1; P. G., VII, 1966.

10. Boris Bobrinski, *The Continuity of the Church and Orthodoxy*, în «Sobornost», nr. 1, 1965, p. 24.

Cum se poate concilia continuitatea Tradiției cu înnoirea ei? Căci nu credem că e necesară negarea totală a Tradiției cu ajutorul textului Scripturii pentru înnoirea Tradiției creștine primordiale, anterioare chiar Scripturii. Ba socotim că negarea totală a Tradiției prin Scriptură implică pericolul de a nu mai reinnoi Tradiția sau întreaga Tradiție, ci de a rămâne la negarea sau știrbirea definitivă a Tradiției, adică la știrbirea legăturii cu întregul Hristos, cum ne învață experiența protestantă. A ținde la restabilirea și înnoirea Tradiției primordiale, nu la negarea oricărei Tradiții, cu ajutorul Scripturii apărută ulterior, constituie metoda cea mai indicată.

Există încă o deosebire principală între Ortodoxie și Catholicism pe de o parte și Protestantism pe de alta, în privința «înnoirii» Tradiției. Protestantismul crede că nu deplinătatea exterioară a învățăturilor și actelor contează în păstrarea legăturii cu Hristos, ci intensitatea interioară a trăirii legăturii cu El. Ortodoxia și Catholicismul cred că însăși intensitatea și autenticitatea legăturii cu Hristos e în funcție de integritatea acestei legături. Iar această integritate nu e posibilă fără deplinătatea învățăturii și actelor prin care se realizează ea.

De aceea credem că înnoirea Tradiției trebuie să se facă din interiorul deplinătății ei înseși, mergând la adânc, la spiritualitatea implicată în ea și la învierea ei, la actualizarea legăturii cu Hristos prin Duhul Sfânt, în toată integritatea ei. Sfântul Irineu vorbește în citatul amintit, atât de lucrarea înnoitoare a Duhului în Biserică, cât și de cea susținătoare a ei în același adevăr. Ba, identifică înnoirea Tradiției cu înnoirea Bisericii însăși ca vas simultan al Tradiției și al Duhului Sfânt. Nici Biserica nici Duhul nu se înnoiesc cu adevărat și durabil prin renunțarea la integritatea Tradiției de la început.

Înnoirea Tradiției și implicit a Bisericii se face din înnoirea legăturii cu Hristos prin Duhul Sfânt, lucrător, atât prin Scriptură, cât și prin experiențele spirituale autentice moștenite în cadrul Tradiției apostolice de-a lungul secolelor. Textele și pildele unor Părinți duhovnicești trăitori în trecutul Bisericii sau chiar și în timpul de azi pot ajuta și ele la înnoirea în Duh a Tradiției. Skydsgaard vede puterea specială a Scripturii de a înnoi Tradiția, uneori negând-o cu totul, în faptul că ea cuprinde cuvântul lui Dumnezeu existent înainte de orice Tradiție¹¹.

La aceasta e de observat că cuvântul lui Dumnezeu își exercită puterea în mod deplin numai când e rostit, comentat și aplicat în viața proprie de cel ce crede cu adevărat, deci în contextul Bisericii și al Tradiției vii. Așa s-a exercitat puterea cuvântului lui Dumnezeu și înainte de a exista Scriptura. Predicile Apostolilor din Faptele Apostolilor, Epistolele Apostolilor demonstrează aceasta. În acest sens se poate spune că cuvântul lui Dumnezeu n-a fost anterior comentării

11. Skydsgaard nu se exprimă totdeauna în sensul unei ruperi totale a continuității Tradiției, ci uneori și într-un mod aproape acceptabil pentru gândirea ortodoxă: «Prin Scriptură se produce așa-zicând, o «demitologizare» a Tradiției, a tuturor tradițiilor, și numai așa Tradiția în toate formele ei de expresiune devine un instrument al Revelației în toate timpurile» (*Art. cit.*, p. 456).

lui, deci Tradiției. Desigur noi ortodocșii credem că comentariul apostolic al cuvîntului lui Dumnezeu, al cuvîntului despre Hristos, a fost inspirat, și ca atare face parte din Revelație. Iar Tradiția ortodoxă nu iese în comentariul ce-l face cuvîntului dumnezeiesc din spiritul comentariului apostolic. În orice caz, cuvîntul lui Hristos și despre Hristos nu s-a spus și nu s-a propovăduit niciodată fără comentarii. Istorisirea simplă a vieții lui Iisus Hristos, cuprinsă în Evangheliile, n-a constituit forma predicii apostolice. Ea a fost separată de comentarii, pentru a fi scrisă, spre a da o fundamentare istorică reală a predicii Bisericii pentru toate timpurile.

De aceea nici înnoirea în Biserică nu poate fi realizată printr-o folosire a Scripturii fără comentarii. Dar dacă comentariile sînt inevitabile, ele trebuie să rămîină în spiritul comentariilor de totdeauna din Biserică, adică al comentariilor apostolice. Aceasta înseamnă că înnoirea în Tradiție trebuie să se facă din interiorul ei înseși.

Înnoirea constă pe de o parte în eliminarea unora din excrescențele neesențiale sau deviate ale Tradiției originare, pe de altă în regăsirea și aprofundarea sensului ei viu, a potențelor ei spirituale, și în trăirea lor. Această regăsire, aprofundare și trăire face ca veștmîntul exterior al Tradiției să devină transparent. Dar aceasta înseamnă că Biserica însăși, sau mai precis umanul din ea, devine transparent pentru Hristos. Aceasta înseamnă o spiritualizare a umanului, echivalentă cu o subțiere a «trupului cărnii» (Col. II, 11), sau a «trupului păcatului» (Rom. VI, 6), a ființei umane îngroșate de patimi și de egoism, cu «înfățișarea trupurilor noastre ca o jertfă sfîntă, vie, bineplăcută lui Dumnezeu» (Rom. XII, 1), cu «vestețirea omului nostru cel din afară și cu înnoirea celui dinăuntru din zi în zi» (II Cor. IV, 16), pentru ca «cu fața descoperită răsfrîngînd slava Domnului, să ne prefacem în aceeași asemănare, din slavă în slavă, ca de la Domnul-Duhul» (II Cor. III, 18). Prin aceasta ne arătăm «făptură nouă» și în mod efectiv în Hristos (II Cor. V, 17). Ea se arată ca o înaintare în cheneză, în smerenia cunoscătoare a prezenței lui Hristos în noi și al chipului nostru și al semenilor noștri cel ascuns și destinat veșniciei; ea constă într-o adîncire a noastră în asemănarea morții lui Hristos (Rom. VI, 5), în asemănarea trupului nostru cu trupul cel răstignit și înviat al Domnului, prin eliberarea lui de afecte și spiritualizat; ea constă în «purtarea morții lui Iisus în trupul nostru, ca și viața Lui să se arate în trupul nostru» (II Cor. IV, 10).

Înnoirea Tradiției nu o realizăm prin ținerea exterioară la textul Scripturii, ci prin înnoirea noastră interioară, în conformitate cu împlinirile duhovnicești cele mai impresionante și mai autentice din cursul istoriei Bisericii, începînd cu perioada apostolică, în care avem primele modele.

Hristos e totdeauna cunoscut ca factorul acestei spiritualizări în Biserică. Totdeauna se menține în ea înțelegerea și practicarea Tradiției integrale în acest sens. Ca urmare, înnoirea în Biserică trebuie să însemne totdeauna o restabilire a Tradiției în sensul acesta.

Dar nu e mai puțin adevărat că uneori numărul celor ce trăiesc Tradiția întregă în sensul acesta se împuținează atît de mult încît e

necesar ca înnoirea să se facă într-un mod mai impresionant, care să însemne și o înnoire a limbajului ei. Pe lângă aceea, vin timpuri când trebuie să se pună în lumină într-un mod mai reliefat capacitatea de a răspunde prin trăirea integrală a lui Hristos, sau a Tradiției de totdeauna, problemelor noi pe care le pune o cultură mai adâncită, mai amplă, sau total schimbată față de cea a epocilor anterioare. Această confruntare a Tradiției cu o cultură nouă, cu problemele noi pe care le pune o nouă fază a istoriei, înseamnă uneori nu numai o înnoire a limbajului, ci și punerea în lumină a unor virtualități insuficient puse în relief mai înainte de Hristosul Tradiției integrale de totdeauna. Căci dacă Hristos este Dumnezeu întrupat ca om desăvârșit, în El «sînt ascunse toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței» (Col. II, -3), răspunsurile cele mai adecvate la toate problemele din orice timp. O descoperire mai aprofundată a omului, o punere în lumină a unor noi posibilități ale lui în contextul unor situații noi și mai complexe, a unor noi motive de respect al lui, a unor noi motive, forme și efecte ale înfrățirii și comuniunii dintre oameni, ale slujirii creștine a oamenilor, înseamnă o punere în lumină a unor etape mai concrete ale drumului credincioșilor spre îndumnezeire, ca noi efecte ale umanității desăvârșite a lui Hristos asupra acestor etape ale umanității noastre.

Toate acestea însciu și un progres în înțelegerea și valorificarea Tradiției, sau a lui Hristos, fără să se treacă dincolo de ceea ce e dat în Tradiția care a păstrat pe Hristosul integral mărturisit, deci fără să se iasă din continuitatea Tradiției. Căci dacă Hristos e omul realizat pe măsura unirii culminante a umanității cu Dumnezeu într-o unică Persoană, cu siguranță că nu e nimic bun ce se descoperă în cursul istoriei în om care să nu aibă corespondența sa în Hristos. Creștinismul e departe de a fi descoperit în concret tot ce înseamnă omul și cu deosebire tot ce se cuprinde concret în noțiunea de om desăvârșit pe care el o afirmă în mod general ca realizată în Hristos.

Prof. Boris Bobrinski afirmă concilierea aceasta între continuitatea și noutatea Tradiției în cuvintele următoare: «Această afirmare a ecumenismului în timp (cu alte cuvinte consensul secolelor în aceeași Tradiție) nu implică în nici un fel restaurarea într-o manieră statică a formelor vechi, ci mai degrabă o redescoperire într-o manieră dinamică a unui permanent *etos*, care, singur, determină adevăratul «consens al tuturor secolelor». Iubirea de oameni și înfrînarea pornirilor inferioare și egoiste sînt valori pururea valabile, dar formele lor și necesitățile cărora răspund variază. Așa se poate răspunde la întrebarea: cum poate să-și păstreze o valabilitate în epoca noastră vechea spiritualitate creștină sau vechea trăire a lui Hristos»¹².

Această continuitate a Tradiției ca rămînere în lucrarea integrală a lui Hristos, adaptată epocilor ce se succed, poate fi exprimată și ca o permanență nu numai a notei apostolicității, ci și a spiritului Părinților pe care Tradiția îl are imprimat în ea, permanență de care vorbește G. Florovschi¹³. Căci Părinții au explicat primii pe plan teologic legătura

12. Art. cit., p. 14.

13. *Gregoire Palamas et la Patristique*, în «Istina», 8, (1961-1962), p. 114-125.

umanului cu Hristos cel integral al Tradiției apostolice, sau au arătat răspunsul Tradiției la prima cultură cu care ea s-a întâlnit, cu cultura greacă, care într-un fel poartă trăsăturile esențiale ale oricărei culturi filozofice umane.

În lumina acestui criteriu al Tradiției, ca păstrătoare continuă a legăturii cu Hristos cel integral, trebuie să se judece și diferențierile ce apar în cadrul ei. Orice diferențiere care nu scoate Biserica și credincioșii ei din legătura cu Hristos cel integral și deci, în acest sens, din continuitatea ei de totdeauna poate fi acceptată, desigur, întrucât nu împiedică valorificarea reală a Tradiției prin trăire, ba chiar îi dă anumite nuanțe. Acest lucru e valabil și pentru înnoirile pe care un timp ca al nostru le poate impune Tradiției ortodoxe.

În Biserica Ortodoxă diversitatea actuală în Tradiția ei nu o abate de la cadrul ei esențial care face posibilă trăirea integrității lui Hristos și a lucrării lui prin Duhul Sfânt în tot cuprinsul ei.

Diversitatea care există azi în Biserica Ortodoxă se explică prin următorii factori :

1. Din tradițiile naționale ; 2. din temperamentul deosebit al popoarelor ortodoxe ; 3. din împrejurările istorice speciale care se pot ivi continuu.

Fiecare din acești factori își pun o amprentă pe următoarele aspecte ale Tradiției :

Ad 1. — Biserica a transfigurat unele din tradițiile popoarelor ortodoxe, care urcă pînă în istoria lor precreștină. Acest lucru îl face și cu unele tradiții și creații folclorice ce se ivesc în continuare. Prin aceasta respectivele tradiții și creații folclorice și-au pus și ele o amprentă pe etosul creștin al acelor popoare și un accent deosebit pe unele practici legate de cultul religios, mai ales de cultul morților și de prăznuirea sărbătorilor. Unele din aceste practici sînt exercitate de popor alături de cultul Bisericii, iar unele au intrat chiar în cult. Există desigur, și trebuie să existe, o tensiune între aceste tradiții naționale și Tradiția creștină apostolică. Pe de o parte aceasta din urmă se cere trăită în puritatea ei, pe de alta dacă Hristos are o eficiență cosmică, — iar prin cosmos înțelegem nu numai natura fizică, ci și conținutul sufletesc al popoarelor ce se formează în cursul istoriei —, Biserica nu poate ajunge la o separare a învățaturii și vieții ei spirituale de întregul conținut sufletesc al popoarelor și de formele lui de manifestare. Tradiția apostolică nu poate să nu se manifeste pînă la un grad și în tradițiile naționale determinate istoric.

Din aceste două tendințe opuse, trebuie să rezulte o grijă ca prin tradițiile lui poporul credincios să nu iasă din legătura cu Hristos integral și adevărat și din umanismul care rezultă de aici, sau din explicarea respectivelor tradiții din această legătură și în spiritul acestui umanism.

Nu știm în ce măsură diferitele liturghii din primele secole s-au resimțit și de anumite tradiții de cult precreștine ale diferitelor popoare. Fapt e că în cultul de azi al Bisericii etiopiene există unele influențe ale unor asemenea tradiții. Iar dacă Ortodoxia vrea să devină o Biserică

de mai mare eficiență misionară între popoarele necreștine, o anumită deschidere pentru tradițiile indigene i-ar ușura această eficiență¹⁴. Aceeași deschidere față de tradițiile liturgice ale altor Biserici creștine ar ușura efortul ei de a face acceptată integritatea Revelației, sau a Tradiției apostolice, de către acele Biserici, la capătul straduințelor ecumenice contemporane.

Ad 2. — Temperamentele diferite ale popoarelor ortodoxe, explicate în parte prin tradițiile lor, sau explicându-le pe acestea, dar nu exclusiv, au și ele un rol în varietatea de accente imprimată aceleiași unice Tradiții apostolice. În Biserica nedivizată ascetismul accentuat al creștinismului egiptean și accentuarea divinului oarecum absorbant al divinului în Hristos se explică în parte din temperamentul și din tradițiile precreștine de mai mare ardoare și de mai mare predare a omului divinității. Iar spiritul mai juridic și accentul mai antropologic, uneori pînă aproape de uitarea divinului, al teologiei și vieții bisericești din Occident se explică în parte și din temperamentul și tradițiile antercedente ale romanilor.

Asemenea aspecte variate nu numai că nu sînt de regretat, cînd se mențin în cadrul integrității legăturii cu Hristos, ci trebuie considerate ca aspecte ce se întregesc, valorificînd împreună mai deplin bogăția ascunsă în Hristos. Așa s-au întregit în trecut școlile teologice din Alexandria și din Antiohia, scrisul Părinților din Orient, care au folosit noțiuni din filozofia greacă și al Părinților din Occident, care au folosit noțiuni din dreptul roman, pentru a exprima din puncte de vedere deosebite aceeași învățătură a mîntuirii în Hristos, sau aceeași Tradiție apostolică. Așa s-ar putea întregi într-o Biserică reunificată înțelegerea mai mistică și mai ontologică și înțelegerea mai rațională a aceluiași mister al mîntuirii, prima mai proprie Orientului creștin, a doua mai proprie Occidentului, prima exprimînd profunzimile trăirii umane în Dumnezeu, a doua manifestările organizate și efectele pe plan mai social ale omului credincios, prima exprimînd intuițiile vieții în Dumnezeu, a doua — relațiile vieții de comuniune ale oamenilor credincioși în toate varietățile și subtilitățile lor.

Ad. 3. — Împrejurările istorice speciale ale diferitelor Biserici și regiuni creștine pot să-și pună și ele amprente variate pe Tradiția apostolică unitară.

La poporul român din Transilvania, la popoarele ortodoxe grec, sîrb, bulgar, căzute în trecut sub dominația unor state străine, Biserica a devenit factor de sprijin în viața națională, iar reprezentanții poporului român din Transilvania și ai poporului sîrb de sub stăpînirea austriacă, care permitea o anumită organizare generală a poporului ortodox sub conducerea Bisericii, au intrat în organismele conducătoare ale Bisericii. Totuși Biserica Ortodoxă în aceste regiuni nu și-a asumat atribuții de stat lumesc și dominator, rămînînd și ea pe plan politic supusă statului. A participat la mișcările revendicative, iar o parte din preoții ei au sprijinit revoluțiile poporului.

14. Robert A. Nelson. *Scripture, Tradition and Traditions. Some Reflexions on the Montreal Discussion*, în «The Ecumenical Review», vol. XVI, nr. 2, 1964, p. 160.

Larga participare a mirenilor la forurile conducătoare ale Bisericii Ortodoxe Române a constituit o tradiție deosebită față de cea din Biserica Rusă sau Greacă. Totuși integritatea și unitatea Tradiției apostolice nu s-a știrbit, căci Bisericile respective continuă să se afile într-o vie comunicare.

Intre împrejurările istorice care au diferențiat pînă la un grad Tradiția unitară apostolică păstrată în Ortodoxie trebuie socotite și anumite influențe teologice și în mai mică măsură organizatoric-administrative care s-au exercitat din Occident asupra unor Biserici Ortodoxe mai mult, asupra altora mai puțin, sau de loc, dînd naștere unei diversități în tradiții de mai mică importanță.

Uneori sub asemenea influențe apare o diversitate teologică în sinul aceleiași Biserici Ortodoxe naționale. Teologia rusă din Ucraina de sub stăpînirea Poloniei a fost foarte influențată de teologia catolică, în cursul secolului al XVI-lea—al XVII-lea, iar după ce Petru cel Mare a adus Rusia în legătură culturală mai strînsă cu Prusia, teologia rusă a fost influențată de teologia luterană, ca începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, poate nu fără o legătură cu apropierea Rusiei de Orientul grec, teologia rusă să devină intens patristică și mistică.

Teologia greacă a început, încă din ultimele timpuri ale Imperiului bizantin, să sufere o parte de influența scolasticii catolice, iar după apariția Reformei și pînă în secolul al XX-lea într-o parte din ea s-a resimțit influența catolică, în alta cea protestantă. Desigur, toate aceste influențe au fost mai mult formale, nescotînd nici teologia greacă, nici cea rusă din matca esențială a Tradiției apostolice păstrate tot timpul în Ortodoxie. Astăzi teologia greacă, ce pînă în anii din urmă ignora teologia rusă mai nouă, a început să o descopere, să o folosească și o dată cu aceasta să înceapă a dezvolta creator și spiritualist scrisul patristic.

Teologia română, care a stat și ea sub influența formală a teologiei occidentale, sub care au stat teologia greacă și o parte din teologia rusă pînă în secolul al XIX-lea inclusiv, a început să dezvolte creator scrisul patristic. Încît putem spune că azi diversitatea în cîmpul teologiei e pe cale să dispară și o dată cu aceasta constatăm revenirea întregii teologii ortodoxe la un spirit mai propriu orientat și patristic.

Mai trebuie remarcat aci că relațiile deosebite, apărute în cursul istoriei între Bisericile neortodoxe și una sau alta din Bisericile Ortodoxe, au avut ca urmare deosebite aplicări ale principiului iconomiei față de Tainele acelor Biserici. O asemenea împrejurare deosebită a provocat și recenta hotărîre a Bisericii Ortodoxe Ruse privitoare la acordarea în anumite cazuri a Sfințelor Taine catolicilor și creștinilor de rit vechi aflați temporar sau pentru mai mult timp pe teritoriul ortodoxiei ruse.

În legătură cu fenomenul unificării mai noi a teologiei ortodoxe în spiritul patristic, dezvoltat creator, e de remarcat ca un fapt general că diversificarea Tradiției ortodoxe în anumite sectoare nu merge accentuîndu-se, ci adeseori, după perioade de diversificare urmează

perioade de unificare, revenindu-se în toate părțile Ortodoxiei, la o unitate mai deplină în spiritul Tradiției Bisericii de la început, deși în alte sectoare se pot menține anumite deosebiri, ba pot apărea altele noi.

În general astăzi ne aflăm în Ortodoxie într-o perioadă de revenire la o mai mare unitate, într-o perioadă de descoperire reciprocă a Bisericilor Ortodoxe, de îndesire a contactelor și a conferințelor panortodoxe, de adoptare a unor hotărâri comune în problemele creștine actuale, în problemele relațiilor ecumenice cu celelalte Biserici. Am menționat ca un fenomen mai remarcabil tendința de unificare a teologiei diferitelor Biserici Ortodoxe. Asistăm la aceeași depășire a diversității în planul organizării bisericești. Atragerea laicilor în organismele de conducere bisericească, practică în secolele trecute într-o parte a Bisericii Ortodoxe Române și a celei Sîrbe, tinde să devină azi generală.

Între împrejurările istorice care impun o anumită înnoire în Tradiția cea a Bisericii, dar o înnoire comună în toată Ortodoxia, pentru a o face mai deschisă timpului, sau timpul mai deschis ei, un rol special îl au împrejurările timpului nostru.

Posibilitățile de comunicare ușoară între toate popoarele de pe glob, dificultățile și problemele comune noi și de mare amploare, cărora au să le facă față, valoarea și semnificația tot mai adâncă pe care omul și-o revelează, ritmul de progres avântat adus de tehnica modernă fac ca tendințele de apropiere și colaborare între oameni să se manifeste pe toate planurile, inclusiv pe cel bisericesc-teologic și o dată cu aceasta să se desemneze liniile unui consens aproape general într-o serie de probleme. Aceasta reduce o unitate mai mare și în sinul Tradiției, dar o dată cu aceasta și o înțelegere dinamică a Tradiției, o apropiere a ei de problemele lumii și în general de lumea în continuă și rapidă schimbare. Ortodoxia se unifică, dar se unifică mergând înainte, nu întorcându-se înapoi, mai bine-zis întorcându-se înapoi numai în spirit, dar într-un spirit care e deschis viitorului. Și se descoperă cu uimire că spiritul cel mai deschis viitorului e spiritul creștinismului de la început, care a anticipat intens umanismul exigent spre care înaintează lumea.

Un fenomen asemănător se produce în relațiile dintre toate Bisericile creștine. Ele se apropie din ce în ce, întorcându-se la spiritul intens și profund umanist al creștinismului primar, dar din acest spirit devenind capabile să meargă împreună înainte. Ele merg înainte, împreună cu omenirea care merge înainte, mergând în același timp spre unitate, pentru că problemele lumii sînt comune și cer o abordare a lor prin colaborarea tuturor. Bisericile intensifică colaborarea în favoarea omenirii de azi, în favoarea viitorului; ele recunosc mersul înainte al omenirii și eficiența lui Hristos cel cosmic în acest progres și o dată cu aceasta caracterul dinamic al creștinismului și legătura intimă a lui cu lumea, valoarea slujirii cu fapta, demnitatea și capacitatea creatoare a laicilor în Biserică. Dar toate acestea sînt într-un fel valori originale ale Tradiției creștine.

Desigur, o dată cu aceste tendințe unificatoare se afirmă și unele tendințe de și mai mare diversificare, confirmându-se caracterul paradoxal al progresului și al istoriei umane. O parte a teologiei oprindu-se la aspectul de suprafață al progresului contemporan, în care iese în relief activitatea rațiunii analitice și organizatorice, se orientează spre concepții excesiv raționaliste, spre un secularism exclusivist și chiar spre un creștinism fără Dumnezeu. Din fericire în același timp o altă parte a teologiei vede că pe măsură ce știința și tehnica descoperă și realizează noi dimensiuni ale realității, iese în evidență misterul și mai profund al existenței lumii, al vieții și al spiritului, care stă la baza acestor dimensiuni.

Bisericile și teologiile lor trebuie să aibă înțelegere pentru toate aspectele dinamismului contemporan. Căci Hristos care lucrează în lume, lucrează într-o lume care într-un anumit fel e solidară și se interconstruiește în aspectele și tendințele ei diverse sau contradictorii. Și cine știe dacă prin diversitatea uneori contradictorie, manifestată azi în altă formă, lumea nu e dusă spre o unitate viitoare mai complexă.

DEOSEBIREA DINTRE «OROS» ȘI «CANON» ȘI ÎNSEMNĂTATEA EI PENTRU RECEPȚIA SINODULUI DE LA CALCEDON*

de Prof. N. CHIȚESCU

Pregătirea unui adevărat «dialog» reevaluează întregul tezaur al Bisericilor angajate, din punct de vedere doctrinar, cultic și organizatoric. În domeniul canonic, de pildă, se discută problema autorității, pe cînd în cel dogmatic se analizează posibilitatea cunoașterii și exprimării omenești a Revelației, adică a înțelegerii ei ca și a mijloacelor de expresie folosite de Sfinții Părinți.

Stabilirea noțiunilor de «oros» și «canon» ne ajută să înțelegem posibilitățile de acomodare ale Bisericii în situația de parteneră de dialog atît în domeniul doctrinar cît și în cel juridic. Este evident că această problemă nu este încă rezolvată; altfel nu s-ar pune acum, în cadrul acestor discuții neoficiale: de aici greutatea ei și răspunderea pentru ceea ce se afirmă pe aceste dimensiuni. Greutatea provine, fără îndoială, de la formula doctrinară, oros. Ea implică o cunoaștere a tainelor dumnezeiești, care e variabilă ca intensitate și calitate și are ca punct de plecare o înțelegere relativă a Revelației înseși.

În mod antinomic, ceea ce depășește limitele omenești — revela-tul — este obiect al unei contemplații și meditații continui și aceasta presupune o perpetuă dezvoltare, o aprofundare neîncetată pentru Biserica «in via», pe cînd hotărârile sinodale «proprio motu» — ca-noane în sens strict —, se bucură, aparent, de o stabilitate «sui generis» supuse condițiilor trecătoare ale acestui eon pe care-l străbate Biserica.

I. — Revelația

1: *Dumnezeul necunoscut*. — Dogmele nu sînt simple cunoștințe intelectuale ci viață dumnezeiască ce transformă viața omenească după modul divin: «Aceasta este viața veșnică: să te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat și pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis», zice Mîntuitorul (Ioan XVII, 3). Ele presupun o familiaritate, o refacere a comuniunii cu Dumnezeu, ca aceea a lui Adam înainte de cădere (Fac. III, 9 ș. u.; II Cor. XII, 1—5). Această stare pierdută prin căderea în păcat e refăcută de Iisus Hristos în Duhul Sfînt. De aceea în Sfînta Scriptură se vorbește în chip antinomic despre cunoașterea lui Dumnezeu. Ea e condiționată de mînia și de dreptă Sa judecată din pricina păcatului; El este Dumnezeul cel ascuns, dar și Mîntuitor (Isaia XLV, 15). «Tu Te-ai învesmîntat în minie și ne-ai

* Studiu prezentat la cea de a treia Consultație neoficială între teologii ortodocși calcedonieni și necalcedonieni, care a avut loc la Geneva (16—21 august 1970).